

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 39

הלכות תשעת הימים

משנכנס אב ממעטים בשמחה

משנכנס אב ממעטין בשמחה, ולכן יהודי שיש לו דין ודברים עם גוי, ינסה לדחותו, מתחילת חודש אב עד אחר ט' באב¹. ואמרו רבותינו 'הזהיר וממעט בשמחה בימים אלו, יזכה לעשרה דברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא'². הביאור ב'ממעטין בשמחה' הוא אינו ברגש השמחה מצד עצמה, כיון שאם נולד לאדם בן זכר איך לא ישמח? וכן אם באה לאדם איזה בשורה טובה או שהרויח מעות וכיו"ב, ודאי שהאדם שמח מכך! אלא הכוונה 'ממעטין בשמחה' הוא מה שביד האדם לעשות או שלא לעשות, וכגון מיעוט במשא ומתן ומסחר, מניעת לבישת בגדים חדשים וכן להימנע מלהתבדח וכיוצא ב'3. אך שאר הדברים הגורמים קורת רוח או הנאה לאדם, לא נאסרו בימים אלו. כמו כן חשוב לדעת שמיעוט בשמחה היינו בתענוגות ומיני שמחה חיצוניים, אולם בעבודת ה' בתורה ובתפלה ובמצוות, בוודאי שמצווה וחובה לעשותן בשמחה, ועל זה באה הפורענות "ותחת אשר לא עבדת את ה' אלוךך בשמחה".

על הבגד, ואף על ידי מכוונת תפירה ומעשה אומן, וכן מותר לפרום מכפלת מבגד ישן, כדי להתאימו לגודל הרצוי²¹.

האם מותר לקנות בגדים בתשעת הימים?

אסור לקנות בגדים חדשים מראש חודש אב, ואפילו אם אין דעתו ללבשן עד לאחר תשעה באב²². וכן בגדים שאינם חשובים כל כך ואין צורך לברך עליהם שהחינו, גם הם בכלל האיסור. הטעם לכך כיון שיש בהם קצת שמחה בקנייתם ולכן דינם כתפירת בגדים וכמבואר בהלכה הקודמת²³. ולכן אסור לקנות גרביים, חגורה, לבנים, כיפה, מטפחת ראש. כמו כן אין לקנות מצעים של מטה, מפת שולחן, מגבות, ומטפחות. ויש אומרים שאפילו בגד מצוה כמו ציצית בכלל האיסור, אמנם אם אין לו ציצית אחרת מותר²⁴. וכן נעליים אסור לקנות מראש חודש²⁵. אולם נעלי בד לצורך תשעה באב מותר לקנות אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, ולכתחילה יחדש אותם לפני תשעה באב ואם לא הספיק מותר גם בתשעה באב²⁶. ויש לדעת שאף בגדים ישנים ומשומשים (יד שניה), אם הם חביבים אצלו אסור לקנותם²⁷. ומכל מקום יוצא מן הכלל הפרטים הבאים, שאותם הותר לקנות גם בתשעת הימים וכדלהלן:

קניית בגדים במחיר זול: מותר לקנות בירידים או במכירות סוף עונה (חיסול) במחירים מוזלים, כיון שלאחר תשעה באב יתייקרו המחירים והרי זה דבר האבד²⁸. כמו כן בחור ישיבה וכדומה שאין לו בגדים במקומו מותר לקנות ואין צורך ללכת לביתו הנמצא בעיר אחרת, כיון שיש בכך דבר האבד²⁹.

קניית בגדים לצורך מצוה: חתן וכלה שלא קיימו מצות פרייה ורבייה והם מתחתנים מיד לאחר ט' באב, מותרים לקנות בגדים לחתונה אפילו לאחר ר"ח אב, כיון שהוא לצורך מצוה³⁰. אך כל זה בלבד שלאחר ט' באב לא יהיה מספיק זמן, אבל כשיש זמן לקנות אין להקל³¹.

מי שנתקלקלו בגדיו: אדם שנתקלקלו לו כל בגדיו

כלי אכילה: כלי אכילה הנצרכים לשימוש תדיר, כגון כפות קערות שאינם חשובים כל כך ואין שמחים בהם כל כך ואין צורך לברך עליהם שהחינו, מותר לקנותם גם בתשעת הימים¹². ספרי קודש: מותר לקנות ספרים חדשים, אע"פ שיש בהם שמחה, כיון שהוא דבר של מצוה מותר. וכן מותר לקנות ארון ספרים, להשתמש בו לצורך הספרים¹³.

קניית חפץ שהמחיר יעלה או שלא ימצא כמותו: אם יש מכירה בזול ויש חשש שכיר שאחר תשעה באב לא ימצא במחיר כזה מותר¹⁴. וכן כל דבר שיש חשש שלא ימצאו אחר כך כמו בקניית דירה וכדומה¹⁵. קניית מתנה: מותר לקנות כדי לתת מתנה לבעלי שמחת ברית מילה, פדיון הבן, בר מצוה וכיו"ב, המקיימים בימים אלו, שלא מצינו איסור נתינת מתנה רק בתשעה באב¹⁶. ומטעם זה מותר לתת לגנת מתנה בסוף השנה ובפרט שזה נחשב כפריעת חוב.

בירור מחירים: בירור מחירים אינם בכלל משא ומתן ומותר לעשותם בימים אלו¹⁷.

תפירה ותיקון בגדים חדשים בתשעת הימים

נהגו שלא למיטת עמרא (פירוש שלא לעשות חוטים שתי מצמר) מ"ח אב, הטעם לאיסור הואיל ובטלה אבן השתייה בחודש זה, לכן אסרו לסדר חוטי השתי (שתי מלשון שתייה). וכל תיקון בגדים נכלל באיסור זה, כיון שהשתייה היא תחילת המלאכה¹⁸. וטעם זה הוא אסמכתא בעלמא כיון שעיקר הטעם הוא מפני שיש בכך שמחה ולכן אסרו גם תפירת נעליים¹⁹. ולכן אין לתפור או לסרוג בגדים חדשים, כמו כן בגד חדש שעדיין לא נעשה בו מכפלת מעולם, אסור לתפור בו את המכפלת, כיון שהוא כסיום תפירת בגד חדש²⁰.

תיקון ותפירת בגדים משומשים בתשעת הימים

מותר לתקן קרעים וכפתורים בבגדים ולהניח טלאי

האם מותר לקנות רהיטים חדשים או רכב חדש בימים אלו?

מראש חודש ועד התענית ממעטים במשא ומתן, ויש לאדם לעסוק רק בכדי פרנסתו⁴. והאחרונים כתבו להקל בזמננו שהכל נחשב כדי פרנסתנו⁵. ומכל מקום מי שיכול שלא לפתוח חנותו בימים אלו עדיף, משום שממעטים במשא ומתן אדם, ופרט מי שהוא אמיד ועסקי יותר מפרנסתו ימנע ממשא ומתן בימים אלו⁶. כל ההיתר הוא לקנות רק לצורכי פרנסה (וכגון חנויות בגדים ורהיטים מותר לקנות בשביל פרנסתם), אבל קניית צורך אישי (שלא לצורך פרנסה), אין לקנות. ולכן יש להימנע מלקנות רהיטים חדשים כגון ארון, מטה, שולחן וכסאות⁷. וכן מי שבא בקשרי נישואין אסור לו לקנות טבעות זהב ושאר תכשיטים למשודכת שלו, מפני השמחה שיש בדבר⁸. ולהלן יבוארו עוד כמה דוגמאות מעשיות:

קניית מקרר, מכוונת הכביסה שהתקלקלו וכן שאר רהיטים או מכוונת הכביסה שהתקלקלו וכן שאר רהיטים הנחוצים וכגון ארון ילדים שנשבר, מותר לקנות בימים אלו⁹. אבל אם אינם נחוצים יש להחמיר אף אם יקבלם לאחר ט' באב¹⁰. וכן מזגן שאינו נחוץ אין לקנותו, אלא שברוך כלל תשעת הימים הם ימים חמים והדבר נחוץ ולכן מן הסתם יש להקל. קניית מכונית: מכונית חדשה (היינו שהיא חדשה לקונה אף על פי שהיא יד שניה), אם הקנייה לצרכי פרנסה, או לשימוש הנחוץ לו, כגון לקחת ילדים לגן מרוחק וכדומה מותר, אבל אם זה לטיול ותענוג אסור לקנות בימים אלו, אלא אם כן יש הפסד בדבר, כגון שהזדמן לו במחיר זול, או שלאחר ט' באב היא תתייקר, דבזה יש להתיר משום דבר האבד¹¹.

כלי בית: כלים לייפוי הבית והרווחה אף שאין מברכים שהחינו אסור לקנותם, כגון כלי נוי, וכן אביזרים שונים שאינם נחוצים לשימוש תדיר. וכן הרוצה להחליף את תאורת הבית במנורות יפות יותר (אף שאין עלותם גבוהה), יש להימנע מלקנות בתשעת הימים.

17 אג"מ ח"ד סימן פד, שו"ת ויברך דוד ח"א סימן סט.
18 ירושלמי הובא בב"י ובמשנ"ב סקמ"ח.
19 תרו"ח ד"ס קנ"ב, שו"ע סימן תקנא ס"ו.
20 הגר"ח קנייבסקי בשו"ת רבבות אפרים ח"א סימן שעג.
21 מועד לכל חי סימן יא אות יח, כה"ח ס"ק קז, חו"ע עמ' רח, רש"א בהל"כ ש"ע עמ' תכב.
22 שו"ע סימן תקנא סעיף ז', משנ"ב סקמ"ט, חו"ע עמ' רח.
23 משנ"ב סקמ"ט, כה"ח ס"ק קג, אור לציון פכ"ו ס"ב. וכ"מ בחו"ע עמ' רח. והטעם מבואר ביד אפרים שם.
24 אג"מ ח"ג סימן פ.
25 שו"ע סימן תקנא סעיף ז'.
26 כה"ח שם אות צ"ו וצ"ז, שו"ת אור לציון שם, מבית לוי בשם הגר"ש וואנר.
27 יעב"ץ הב"ד בשע"ת.
28 פמ"ג א"א ס"ז ז', משנ"ב סק"א, אור לציון פכ"ו ה"ב, אג"מ ח"ג ס"ס פ, חו"ע עמ' קסד.
29 אג"מ ח"ה סימן לו אות ג'.
30 משנ"ב ס"ק די, חו"ע עמ' קסד.
31 דא"ב במחצה"ש ס"ק ח' כ"כ בנטעי גבריאל פל"ב ס"ג.

1 תענית כ"ט ע"ב. שו"ע סימן תקנא ס"א.
2 כה"ח ר"ס תקנא בשם היפה ללב.
3 ערוך השולחן סימן תקנא ס"ה. וראה ביסוד ושו"ע העבודה סוף ש"ט ר"פ י"ב.
4 שו"ע סימן תקנא ס"ב, תקנא סכ"ב.
5 משנ"ב שם סק"א, כה"ח שם.
6 אג"מ ח"ג פכ"ו אות א.
7 אג"מ ח"ג ס"ס פ, חו"ע עמ' קסד.
8 שו"ת אגרות משה חאה"ע ח"ד סימן פד.
9 ספר הבית פכ"ו סק"א, חו"ע עמ' קסה.
10 אור לציון פכ"ו ה"א.
11 אג"מ ח"ג ס"ס פ, חו"ע עמ' קסד.
12 לקט יושר עמ' 107, וכ"מ בפמ"ג א"א סק"ז.
13 חו"ע עמ' קסה.
14 משנ"ב סק"א.
15 אור לציון פכ"ו ה"א.
16 מקור חיים לחו"י סימן תקנא, שו"ת ויברך דוד סימן עא, הליכות שלמה עמ' תטז, אול"צ ח"ג פכ"ו אות ב.

או אבדו, מותר לקנות בגדים הנחוצים לו בלבד דאפילו בחול המועד הותר לקנות בכהאי גוונא. בגד לצורך מתנה: מותר לקנות בגד לצורך מתנה כיון שאינו קונה לעצמו³². ויש מחמירים אף בזה³³.

האם מותר לשפץ או להרחיב את הבית בימים אלו?

מ"ח עד התענית ממעטים בבניין של שמחה³⁴, ובכלל זה כל שאין נצרך לדירתו אלא להרווחה בעלמא אסור³⁵. ולכן אסור לשפץ או להרחיב את הבית. כמו כן אין לסייד או לצבוע את הבית מ"ח ובכלל זה גם הדבקת טפטפים וכדומה, אם לא שנתקלקל הסייד מחמת רטיבות וכדומה³⁶. ובכלל זה יש לאסור כל שיפוץ בנין שאינו צריך לדירה אלא לנוי ולהרווחה, וכגון החלפת חלונות ותריסים נאים, ארונוט מטבח, וילונות, בניית פרגולה וכיוצא ב³⁷. אבל מותר לתכנן בניית דירה עם מהנדס ואדריכל, וכן עיצוב פנים וכדומה. אמנם באופנים הבאים מותר לעסוק בבנין גם לאחר ראש חודש:

קבלן גוי: אם הקבלן הוא גוי ושכרו אותו בקבלנות קודם ראש חודש מותר, כיון שהוא בונה על דעת עצמו, אך אם יכול לפייסו בדבר מועט תבוא עליו ברכה³⁸.

הרחבת דירה מחמת צפיפות: מותר להרחיב את הדירה לצורך משפחתו ברוכת הילדים, אם ההרחבה היא דבר הכרחי ויש בה צורך³⁹. חשש סכנה: אם יש חשש סכנה כגון שקיר הנוטה ליפול ואפילו חשש רחוק, מותר לבנותו בימים אלו⁴⁰. וכן התקנת מעקה או סורגים מותר וחובה להתקינם בהקדם⁴¹. בנייה לצורך מצוה: מותר לעסוק בבניין של מצוה, כגון לשפץ בית כנסת, מקווה, תלמוד תורה, ישיבה, ובפרט שהוא מצוה דרביים⁴².

האם מותר לעבוד דירה בימים אלו?

מותר להיכנס לדירה חדשה בתשעת הימים, שלא אסרו חז"ל רק לבנות בית של שמחה ולא לבוא לגור בו. אך את ברכת שהחיינו ואת שמחת חנוכה הבית יש לעשות לאחר ט' באב, ואז ילבש בגד חדש ויברך ברכת שהחיינו⁴³. ויש אומרים שרק באופן שיש חשש הפסד כספי של תשלומי שכירות שלא לצורך וכדו' מותר להכנס לדירה חדשה, אבל בלאו הכי לא רצוי משום דלא מסמנא מלתא⁴⁴.

האם מותר לשתול פרחים ולנטוע נטיעות בימים אלו, והאם מותר להדביק דשא סינטטי בחצר לנוי?

מראש חודש אב עד התענית אסור לנטוע נטיעות של שמחה כגון אילנות שושנים ופרחי נוי וכדומה שהם דברים חשובים העשויים לזנוג⁴⁵, כמו כן אין להדביק דשא סינטטי בימים אלו כדון בנין של שמחה שאסור בימים אלו. אבל מותר להשקות את הצמחים שבגינה ולטפל בהם בניכוש וגיוזם וניקיון הגינה ושאר דברים הנצרכים. וכל שכן אם זה מפריע לו למעבר או לכניסת אור, או אם מפריע לעוברים ושבים.

סגירת תנאים 'ווארט', אירוסין ונישואין בתשעת הימים, האם מותר?

אין נושאים נשים, ואין עושין סעודת אירוסין מ"ח ועד התענית⁴⁶, והמנהג כיום שלא נושאים נשים בכל שלשת השבועות, משום שאין סימן ברכה להתחתן בימים אלו⁴⁷. ונהגו לאסור אפילו ללא סעודה ושמחה ואפילו למי שלא קיים מצות פרייה ורבייה, אבל להחזיר גרושתו מותר⁴⁸. מותר לארס בלא סעודה שמא יקדמנו אחר⁴⁹, וכן שידוכין, כלומר קשר החתן וכלה בכתובת 'תנאים', או בעל פה, מותר ומצוה לעשותה בכל ימי בין המצרים, ואף מותר להגיש מיני מרקחת ולאכול בתנאים שאין זה בכלל סעודה⁵⁰.

אכילת בשר ושתיית יין בתשעת הימים?

נוהגים שלא לאכול בשר ואפי' בשר עוף וכן שלא לשתות יין או מיץ ענבים בתשעת הימים כיון שבטלו הקרבנות והנסכים⁵¹. וכן מנהג בני ספרד, למעט ר"ח עצמו שאוכלים בשר⁵². ויש שנהגו בידה גם בשתיית יין בתשעת הימים, מלבד בסעודה מפסקת שהוא אסור מדינא דגמרא⁵³. ולהלן יבוארו פרטים נוספים השייכים לאיסור אכילת בשר ושתיית יין בימים אלו.

האם מותר לאכול תבשיל שנתבשל יחד עם בשר, כגון תפוח או אורז בלבד?

תבשיל שנתבשל ביחד עם הבשר נהגו להחמיר שלא לאכול, אבל אם רק נתבשל בקדירה בשרית מותר⁵⁴, וכן עוגה או תבשיל שמעורב בו יין וניכר טעם היין הוא בכלל המנהג שלא לאכול⁵⁵.

חולה, יולדת ומניקת האם יכולים לאכול בשר לחיזוק גופם?

חולה או יולדת הסובלים מחוסר דם או אדם חלוש הצריך לאכול בשר מותרים באכילת בשר אפילו בשבוע שחל בו⁵⁶, וכן הדין במניקת שאם לא תאכל בשר יש חשש שיזיק לתינוקה⁵⁷.

קטנים שהגיעו לגיל חינוך, האם מותרים באכילת בשר?

האיסור לאכול בשר ולשתות יין, הוא גם לקטנים אפילו שעדיין אינם בגיל שיודעים להתאבל על חורבן ירושלים⁵⁸, אבל אם אכילת הבשר מועיל לבריאות הקטן מותר להאכילו בשר⁵⁹. ויש אומרים שיש להתיר לקטנים אכילת בשר אף לאחר ראש חודש, כיון שעיקר הטעם אינו משום אבלות אלא משום ביטול הקורבנות וטעם זה לא שייך בקטנים⁶⁰.

סעודת מצוה, מי מהמוזמנים רשאים לאכול בשר?

בסעודת מצוה כמו מילה או פדיון הבן אוכלים בשר ושותים יין כל השייכים לסעודה, דהיינו כל מי שהיה הולך לסעודה גם שלא בימים אלו, אבל בשבוע שחל בו מותר רק לבעלי המצוה ועוד 10 אנשים זרים⁶¹.

האם בסעודת סיום מסכת מותר לאכול בשר, ומה הדין שאר המוזמנים?

סעודת סיום מסכת נחשבת גם לסעודת מצוה ומותר לאכול בשר ולשתות יין⁶², ואפילו אותן שלא למדו מותרים לאכול אם היו באים גם בזמן אחר משום רעות⁶³. ויש מי שהתיר לכל הקרואים משום קירבה ורעות, אף אם לא היו באים בזמן אחר⁶⁴. אמנם אין להתיר לאכול בשר בסיום מסכת אלא במי שרגיל לערוך "סעודת סיום" (אף שעושה סעודה קטנה ובלי בשר), אבל מי שאינו נוהג לעשות סעודה כלל אסור, אך אם מה שאינו עושה סעודה הוא מחמת עוניו ודוחקו ועתה קיבל תמיכה כספית לעשות סעודה, מותר לעשותה עם בשר⁶⁵. ויש לדעת שסיום מסכת מועיל דוקא בלימוד הגמרא, אך המסיים משנה אין מועיל אלא רק לעצמו ולא לאחרים⁶⁶.

בערב שבת חזון, האם מותר לטעום מהתבשילים הבשריים כדי לתקן ולהוסיף מלח לפי הצורך?

מותר לטעום בערב שבת תבשילים של בשר, שמבשלים לכבוד שבת, כיון שאין בזה כוונת אכילה אלא רק לטעומיה חיים זכו⁶⁷. וכן בשאר ימות השבוע מותר לטעום מעט כדי להבחין אם יש תבשיל טעם יין או טעם בשר (שאו יהא מותר לאוכלו), דמעט בשר לצורך טעימה בלבד אין בכך שמחה⁶⁸.

מי שטעה ובירך על מאכל בשרי, ונזכר שאסור לאכול בשר בתשעת הימים, מה יעשה?

מי שבירך על חתיכת בשר, ושוב נזכר שבימים אלו אין לאכול בשר, יטעם מעט מן הבשר, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, שאין בטעימה כזאת לא משום שמחה ולא משום ביטול המנהג⁶⁹.

בשר הנשאר משיירי השבת, האם מותר לאוכלו בסעודה רביעית?

לדעת האשכנזים אין לאכול מהבשר שנשאר מסעודת שבת גם לצורך סעודת מלווה מלכה⁷⁰. והספרדים נוהגים להקל בזה ולאכול בסעודת מלווה מלכה, כיון שעדיין יש בה מהארת השבת⁷¹. ויש שהתירו לאכול אף בשאר ימי החול⁷².

מה המנהג לגבי שתית יין של הבדלה?

מותר לשתות יין של הבדלה במוצאי השבת. ובני אשכנז ונוהגים להחמיר שלא לשתות את היין, אלא נותנים לקטן שהגיע לחינוך ועדיין אינו חש בצער ירושלים⁷³. וכשנותן לקטן לשתות אין צריך המבדיל לשתות כלל מהכוס ושונה מכל ברכת הנהנין משום דהוי מצוה ומועיל בזה ערבות, ויש להקפיד שהקטן ישתה רוב כוס⁷⁴. אמנם אם עשה הבדלה על דעת שהקטן ישתה את הכוס ואח"כ נתחרט הקטן ולא רצה לשתות, צריך המבדיל לברך שוב בפה"ג כיון שלא היה בדעתו לשתות מהכוס⁷⁵. ואם אין לו אלא בת שהגיעה לגיל זה, ישתה בעצמו כיון שהמנהג שאין נותנים לנשים לשתות מהבדלה⁷⁶.

54 משנ"ב ס"ק ס"ג, חזו"ע קע' קעג'
55 שו"ת שבה"ל ח"ט סימן קל"ט.
56 ע"י רמ"א סעי' ט', משנ"ב סק"א.
57 משנ"ב ס"ק ס"ד, אור לציון פכ"ו ה"ו, חזו"ע עמ' קצג.
58 משנ"ב ס"ק ק"ע, כה"ח ס"ק קנ"ה, גדולות אלישע ס"ק.
59 ערוה"ש ס"כ"ו, שו"ת דברי יציב ח"ב סימן רל"ו.
60 אור לציון ח"ג פכ"ו סעיף ו"ז, יבי"א ח"ט סימן נ'.
61 רמ"א סימן תקנא ס"ו.
62 רמ"א שם ס"ו, ובי"ד סימן רמ"ו סכ"ו.
63 מ"ב שם סקע"ג.
64 יבי"א ח"א סימן כו אות ה'
65 יבי"א ח"א סימן כו אות ז'
66 אור לציון שם, הגרי"ש באשרי האיש ח"ג פנה"ה אות יד, יבי"א ח"א סימן כו אות י.
67 אור לציון ח"ג סימן כו אות ד', מבית לוי ח"ג עמ' מט בשם הגר"ש וואנר, חזו"ע עמ' קעה.
68 שערי הציון ס"ק סח.
69 שבט הלוי ח"י סימן פא אות ט', חזו"ע עמ' קפח.
70 שערי תשובה שם סעיף ט.
71 כה"ח ס"ק קמד בשם המועד לכל חי ס"י ס"כ, י"ל ח"ב סק"ו, קול אליהו סימן מה.
72 חזו"ע עמ' קעז ויבי"א ח"י סימן מ'.
73 שו"ע ורמ"א סימן תקנא סעיף י'.
74 משנ"ב שם ס"ק ע.
75 הגרא"ל שטיינמן זצ"ל, ועי' שלמי תודה בין המצרים עמ' ל"ד.
76 אשרי האיש ח"ג עמ' תסח בשם הגר"ש אלישיב.

32 שו"ת ויברך דוד ח"א סימן עא.
33 אור לציון פכ"ו ה"ב.
34 שו"ע סימן תקנא סעיף א.
35 משנ"ב ס"ק י"ב, בן איש חי דברים הל' ג, חזו"ע עמ' קסז.
36 הגרש"א, הגר"ש וואנר בקו' מבית לוי ח"ג עמ' כג.
37 הל' זה בחג עמ' ל"ט.
38 משנ"ב ס"ק י"ב.
39 משנ"ב שם ס"ק י"ב, חזו"ע עמ' קסז.
40 שו"ע סימן תקנא סעיף ב', משנ"ב סק"ג.
41 בא"ח דברים ס"ג, כה"ח שם סקל"ב.
42 רמ"א סימן תקנא ס"ב.
43 מקור חיים ס"ו ס"ס תקנב, שו"ת לבושי מרדכי סימן קא, חזו"ע עמ' קסח, אור לציון פכ"ו ה"א.
44 הגרש"א בהליכות שלמה פי"ד הערה לא, הגר"ק בס' קרא עלי מועד פ"ג ס"ק ג טעמא דקרא אות מ"א בשם החזו"א זצ"ל.
45 שו"ע סימן תקנא ס"ב.
46 שו"ע סימן תקנא ס"ב.
47 שו"ע סימן תקנא ס"ב.
48 שדי חמד ח"ו מערכת בין המצרים סוס"ב.
49 משנ"ב ס"ק טו, יח.
50 שו"ע סימן תקנא ס"ב.
51 משנ"ב סקט"ז, כה"ח סקל"ח.
52 שו"ע סימן תקנא ס"ו וס"ו, משנ"ב סקנ"ח בא"ח דברים הט"ו.
53 כה"ח שם ס"ק קכ"ה וקכ"ו, חזו"ע עמ' קסט, קעב.
54 פרי האדמה ח"ד דף ה', שד"ח מע' בין המצרים סימן א' אות ב', חזו"ע עמ' קעד.